

مسائل آموزش عالی ایران

غلامرضا ذکری صالحی

پژوهشگاه مطالعات آموزش و یادگیری
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
دانشگاه علامه طباطبائی

مسائل آموزش عالی ایران

غلامرضا ذاکر صالحی (عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی)

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

دوره: مجموعه تاملات صاحب نظران ایرانی در باب آموزش عالی: جبار رحمانی

ویراستاری و صفحه‌آرایی: سمیه سپاه‌پشت

طرح جلد: هاجر قربانی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۷

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۰-۷۱-۱

نشانی: تهران خیابان پاسداران، خیابان شهید مؤمن‌نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

پست الکترونیکی: info@iscs.ac.ir سایت: www.iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تأیید پژوهشکده نیست.

سرشناسه: ذاکر صالحی، غلامرضا

عنوان و نام پدیدآور: مسائل آموزش عالی ایران، غلامرضا ذاکر صالحی

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۶۳۹ ص: جدول؛ ۵/۲۱×۱۴ س.م.

شابک: 978-600-8905-71-4

موضوع: آموزش عالی — ایران

موضوع: Education, Higher-- Iran

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی — ایران

موضوع: Universities and colleges --Iran

موضوع: آموزش عالی — ایران — هدف‌ها و نقش‌ها

موضوع: Education, Higher-- Iran-- Aims and objectives

موضوع: آموزش عالی — ایران — ارزشیابی

موضوع: Education, Higher -- Iran-- Evaluation

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۲۵ذ ۱۳۵۳ L.A

رده‌بندی دیویی: ۳۷۸/۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۴۲۶۹۵

فهرست

۱۳	دیباچه پژوهشگاه
۱۷	پیشگفتار

بخش اول: ایده دانشگاه در ایران

۲۳	مقدمه
۲۵	فرهنگ دانشگاهی (بیان مسئله)
۳۰	معنای دانشگاه و آموزش عالی
۳۲	سرنوشت دو مفهوم به هم پیوسته: ایده دانشگاه و دانشگاهی
۴۳	پیدایش دانشگاه ایرانی
۵۰	کارکردهای دانشگاه
۵۱	پارادوکس فرهنگ دانشگاهی
۵۸	روح و خاستگاه دانشگاه: دانشگاهی که بود
۶۰	دانشگاه ایرانی و مناقشه هویتی - کارکردی: در جستجوی الگوی گمشده
۶۰	مقدمه

۷۳	الگوهای مختلف دانشگاهی جهان
۷۴	۱. الگوی ناپلونی
۷۷	۲. الگوی همبولتی
۸۳	۳. الگوی آکسبریجی (بریتانیا)
۸۵	۴. الگوی دانشگاه مبتنی بر بازار (سبک دو)
۸۸	دانشگاه ایرانی

نتیجه‌گیری ۹۳

بخش دوم: مسائل آموزش عالی ایران

۹۹	بررسی جایگاه فرهنگ دانشگاهی در زندگی دانشجویی: نتایج یک تحلیل محتوا
۹۹	مقدمه
۱۰۱	مروری بر ادبیات موضوع
۱۰۵	۱. دانشگاه به مثابه اجتماع ایدئال
۱۰۶	۲. دانشجو به مثابه یک قشر اجتماعی
۱۰۷	۳. اجتماع قهرمانی
۱۰۷	۴. رانده شده‌ها
۱۱۳	مطالعات ایرانی
۱۱۸	روش‌های مطالعه
۱۱۹	روش مطالعه
۱۲۱	یافته‌ها و نتیجه‌گیری
۱۲۲	۱. تفاوت‌های مدرسه و دانشگاه از دید دانشجویان
۱۳۱	۲. تغییرات حاصل در رفتارها و نگرش‌های دانشجویان
۱۳۴	۳. جذابیت‌های زندگی دانشجویی
۱۳۷	۴. آسیب‌های زندگی دانشجویی
۱۳۹	بحث و نتیجه‌گیری
۱۴۴	پیشنهاد
۱۴۹	آموزش عالی در گذار از توسعه پایدار به پایداری
۱۴۹	مقدمه
۱۵۱	روش مطالعه
۱۵۲	یافته‌ها
۱۵۲	۱. سرمشق رشد
۱۵۳	۲. سرمشق توسعه اقتصادی
۱۵۴	۳. سرمشق توسعه پایدار
۱۵۷	۴. دانش در سرمشق توسعه پایدار
۱۵۹	۵. دانشگاه در سرمشق توسعه پایدار
۱۶۴	۶. سرمشق پایداری: برنامه‌های پس از ۲۰۱۵
۱۷۳	۷. سرمشق پس‌اپایداری (احیاکنندگی)

۱۷۵	وضعیت کوشش‌های به‌عمل‌آمده در ایران
۱۷۶	اقدامات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
۱۷۷	نتیجه‌گیری
۱۸۳	سیر تحول الگوهای مختلف دانشگاهی و جایگاه آموزش هنر در آن‌ها
۱۸۳	مقدمه
۱۸۵	روش مطالعه
۱۸۶	زده‌های تحول الگوهای سنتی
۱۹۲	یزگم، دانشگاه سنتی
۱۹۳	۱۱ رهای مختلف دانشگاهی جهان
۱۹۳	بررسی ابعاد تحول
۱۹۴	۱. تغییر و انعطاف‌پذیری روزافزون نظام تولید دانش
۱۹۵	۲. ظهور علم پس از ادبیات
۱۹۵	۳. توجه بیشتر به تعادلات اجتماعی علم
۱۹۷	۴. چالش‌ها و ناکامی‌های عصر نوین و آموزش علم
۱۹۸	۵. مهندسی دانش
۱۹۹	۶. روندهای جدید در قلمرو یادگیری و آموزش
۲۰۰	۷. آموزش عالی بازتر و متنوع‌تر
۲۰۰	۸. ظهور دانشگاه انبوه
۲۰۱	دانشگاه جدید: اثرها و پیامدها
۲۰۴	نتیجه‌گیری
۲۱۱	تحلیل وضعیت مشارکت زنان در آموزش عالی ایران در نیم قرن اخیر
۲۱۱	درآمد
۲۱۲	مقدمه
۲۱۵	مفهوم مشارکت
۲۱۶	سطوح مشارکت
۲۲۱	مشارکت زن ایرانی در آموزش
۲۲۳	زنان و آموزش عالی
۲۲۸	یافته‌های دیگر: مشارکت بینشی
۲۲۸	۱. سطح دکتری تخصصی
۲۳۰	۲. اعضای هیئت علمی
۲۳۲	۳. فقدان تناسب تعداد دانش‌آموختگان و شاغلان

۲۳۶	۴. مدیریت
۲۳۷	نتیجه گیری
۲۴۳	وضعیت آموزش عالی باز و از راه دور در ایران: یک ارزیابی سریع
۲۴۳	مقدمه
۲۴۵	روش
۲۴۵	نتایج
۲۴۸	نتیجه گیری
۲۵۱	نقد و بررسی تجاری سازی دانشگاه
۲۵۷	زیرساخت مالکیت فکری
۲۵۸	تجاری سازی؛ پدیده ای محلی و موقعیتی
۲۶۱	انواع تجاری سازی دانشگاه
۲۶۵	راه های تجاری سازی دانشگاه شرکتی
۲۷۳	آیند تجاری سازی در ایران
۲۸۷	پارا آکادمی ها و علم پس آکادمیک
۲۹۳	پیامدهای اجتماعی حرار بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی
۳۰۷	تحرك بين المللی دانشجو یان
۳۱۵	ارائه راهبردهایی برای جذب دانشجویان خارجی در ایران
۳۱۵	مقدمه
۳۱۷	طرح مسئله
۳۲۳	پرسش های تحقیق
۳۲۳	آموزه های نظری
۳۲۳	۱. ظهور آموزش عالی به مثابه کسب و کار
۳۲۴	۲. عامل تغییر اجتماعی، سیاسی، فرهنگی
۳۲۷	۳. تحرك و جابه جایی دانشجویان
۳۲۸	۴. آموزش چند فرهنگی
۳۲۹	۵. پدیده آموزش اضافی
۳۳۰	الگوهای جذب دانشجویان خارجی
۳۳۱	الگوی اقتصادی: نمونه استرالیا
۳۳۲	الگوی علمی - آموزشی: نمونه آلمان
۳۳۳	الگوی فرهنگی: نمونه ایران در دهه های گذشته
۳۳۵	روش تحقیق

۳۳۶	یافته‌ها
۳۳۷	سنجش ترجیحات مؤلفه‌های راهبرد از نظر پاسخ‌گویان
۳۴۶	بحث و نتیجه‌گیری
۳۵۳	پارادوکس سرمایه اجتماعی تحصیلکردگان ایرانی
۳۵۳	طرح مسئله
۳۵۵	تعریف سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
۳۵۸	در جست‌وجوی چهارچوبی نظری
۳۵۸	رابطه سرمایه اجتماعی و آموزش
۳۶۰	روش تحقیق
۳۶۲	پرسش‌های تحقیق
۳۷۹	فرا تحلیل
۳۸۲	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۳۸۹	بررسی زمینه‌های اجتماعی و ارزشی تقلب و سرقت علمی
۴۰۵	تحول تاریخی رابطه صنعت و دانشگاه در ایران
۴۰۵	مقدمه
۴۰۷	روش مطالعه
۴۰۷	یافته‌های کیفی
۴۰۸	موج اول: تربیت نیروی انسانی صنعت
۴۰۹	موج دوم: تأسیس و توسعه دفاتر ارتباط با صنعت در دانشگاه‌ها
۴۱۲	موج سوم: تأسیس پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد
۴۱۳	موج چهارم: اجرای طرح توسعه کارآفرینی (کاراد) در دانشگاه‌ها
۴۱۶	موج پنجم: تأسیس شرکت‌های زایشی
۴۱۵	موج ششم: پاسخ به نیاز صنعت از طریق دوره‌های دکتری پژوهش‌محور
۴۱۶	نتیجه‌گیری

بخش سوم: ارزیابی و تضمین کیفیت

۴۲۳	بررسی نظام ارزشیابی در نظام آموزش عالی ایران: ضرورت توجه به بافتار دانشگاه
۴۳۷	رتبه‌بندی دانشگاه‌ها؛ بهره‌گیری از مزایای رتبه‌بندی در ایجاد تحرک علمی
۴۴۳	رویکرد ارزیابی تکوینی کیفیت در آموزش عالی
۴۴۳	مقدمه
۴۴۶	پیش‌فرض‌ها و اصول رویکرد ارزیابی تکوینی

نتیجه گیری ۴۴۹

بخش چهارم: استقلال دانشگاه‌ها

۴۵۵	بررسی ابعاد حقوقی و مدیریتی استقلال دانشگاه‌ها در ایران
۴۵۵	مقدمه
۴۵۹	آموزه‌های نظری و پیشینه موضوع
۴۶۳	فلسفه استقلال آکادمیک و کنترل درونی
۴۶۴	تمرکززدایی از آموزش
۴۶۶	دانشگاه به مثابه یک سازمان نوع سوم
۴۶۶	حالش بین همکاری و خودمختاری
۴۶۸	ابعاد تأثیرات
۴۷۱	مداف بر روش
۴۷۱	پروش‌های پژوهش
۴۷۴	یافته‌ها
۴۸۶	نتیجه گیری
۴۸۸	پیشنهادها
۴۹۳	مطالعه ظرفیت‌های قانونی استقلال دانشگاهی در ایران
۴۹۳	مقدمه
۴۹۶	روش تحقیق
۴۹۸	مروری بر آموزه‌های نظری
۵۰۵	استقلال در قبال قوه مجریه
۵۰۷	استقلال در قبال قوه قضائیه
۵۱۰	مراحل تحول قوانین خودمختاری دانشگاهی در ایران
۵۱۰	۱. نظام شورایی و خودمختاری محدود
۵۱۲	۲. قوانین دانشگاه تهران و نهاده شدن خودمختاری محدود
۵۱۴	۳. اداره هیئت امنایی
۵۱۶	۴. انحلال هیئت‌های امنا و بازگشت به تمرکزگرایی دولتی
۵۱۸	۵. احیای قوانین قدیمی و آغاز فرایند اعطای اختیارات
۵۲۱	۶. تحولات خودمختاری دانشگاه‌ها در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۸۴

۵۲۳	۷. تحولات سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۶
۵۲۷	تحلیل حقوقی
۵۳۰	نتیجه‌گیری
۵۴۱	بررسی دیدگاه مدیران مراکز علمی کشور در زمینه استقلال دانشگاهی در ایران
۵۴۱	مقدمه
۵۴۲	تاریخچه
۵۴۶	پیشینه نظری تحقیق
۵۵۳	چهار چوب مفهومی
۵۵۴	روش تحقیق
۵۵۵	متغیرها و فرضیه‌ها
۵۵۶	خلاصه یافته‌ها
۵۶۰	بررسی دیدگاه‌ها و ترجیحات با فکریک نوع سمت
۵۶۰	۱. دیدگاه رؤسای دانشگاه‌ها
۵۶۲	۲. دیدگاه رؤسای مؤسسه‌های پژوهشی
۵۶۳	۳. دیدگاه مدیران ستادی وزارت علوم
۵۶۴	۴. دیدگاه پاسخ‌گویان در مورد آثار و پیامدهای اجرای ماده ۴۹
۵۶۹	نتیجه‌گیری
۵۷۵	نمایه

پیشگفتار

در دهه‌های اخیر دانشگاه و آموزش عالی روندهای کمی‌گرایی، توده‌ای‌شدن، مجازی‌شدن، بین‌المللی‌شدن، اجتماعی‌شدن و عبور از نخبه‌گرایی را طی کرده است. این روندها هم در سراسر جهان و هم در ایران حکم فرماست. اکنون آموزش عالی به کمبریج شلوغ و پُرمسئله هم از حیث ذهنی و نظری هم از جنبه عینی تبدیل شده است. این جنبه‌های بحث‌برانگیز که مسائل آموزش عالی را پیچیده و چندبُعدی می‌کنند، متعددند از جمله: زمینه‌های جمعیتی، فرهنگی، مدیریتی، سیاست‌های نادرست در برخی مقاطع زمانی، نگاه کوتاه‌مدت و سیاست‌زده، ساختار دیوان‌سالارانه، آشفتگی‌های نظری و فکری، نداشتن الگوی مشخص برای توسعه آموزش عالی، تمرکزگرایی و ضعف استقلال دانشگاهی، ضعف ارتباط با جهان خارج و غیره.

اکنون در ایران، ایده دانشگاه در تضاد با ساختارهای بوروکراتیک، مسئله‌مند و پُرتنش قرار گرفته و ازسوی دیگر، انتظاراتی متراکم، ناهمگون، متعارض و بلندپروازانه از نهاد دانشگاه وجود دارد.

در شرایط فعلی، جامعه دانشگاهی کشور برای عبور از تنگنای موجود باید شناختی واقعی و ریشه‌ای از مسائل خود داشته باشد. به‌ویژه دانشجویان رشته‌های مطالعات آموزش عالی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی و سایر رشته‌های علوم تربیتی، جامعه‌شناسی، مدیریت، علوم سیاسی، تاریخ، فلسفه و غیره همگی می‌توانند با انتخاب این مسائل به‌عنوان سوژه مطالعاتی، به حل مشکلات و توسعه ادبیات آموزش عالی یاری رسانند.

کتاب حاضر نشان می‌دهد، مسائل آموزش عالی ایران طیف متعدد و متنوعی را شکل داده است. این اثر با بحث‌های نظری و تاریخی مرتبط با ایده دانشگاه آغاز می‌شود و سپس مسئله‌شناسی گسترده‌ای را در افق دید خوانندگان می‌گشاید.

در بخش‌های بعدی کتاب، برخی مسائل آموزش عالی ایران که اهمیت بیشتری داشته‌اند و نگارنده در آن‌ها تأملات و انتشارات بیشتری داشته است، در قالب فصل مستقلی ارائه می‌شوند؛ مانند مبحث ارزیابی و تضمین کیفیت، استقلال دانشگاهی.

این مجموعه حاصل مقاله‌ها و گفت‌وگوهای علمی است که در طول هشت سال گذشته در مجله‌های علمی و مطبوعات کشور یا کنفرانس‌های داخلی و بین‌المللی ارائه و منتشر شده‌اند. این ایده‌ها

و مباحث هم‌اکنون به‌صورت یک‌جا در اختیار دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان مباحث علم و فناوری قرار گرفته است.

در پایان یادآور می‌شوم، اگر درخواست، تشویق و حمایت همکار عزیزم دکتر جبار رحمانی معاون محترم پژوهشی پژوهشکده نبود، این اثر تدوین و منتشر نمی‌شد؛ از این‌رو مراتب تشکر و قدردانی خود را از ایشان و جناب آقای دکتر میرزایی ریاست محترم پژوهشکده و مدیر و همکاران دلسوز بخش انتشارات، ابراز می‌دارم.

انعکاس نقاط قوت و دیدگاه‌های صاحب‌نظران را ارج می‌نهم و موفقیت روزافزون همگان را در پیشبرد توسعه علمی کشور، آرزو مندَم.

دکتر ابوالفضل صالحی

عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی